

PRINCÍP RACIONALITY A KRITÉRIA RACIONÁLNEHO KONANIA

TATIANA SEDOVÁ, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

SEDOVÁ, T.: The Principle of Rationality and the Criteria of Rational Action.

Filozofia 44, 1989, No. 2, p. 174.

In the paper the problems of criteria of rational action are analyzed. By exploiting initiations from the theory of effective doing the difference between the rationality of action in the methodological sense and in the matter-of-fact one is made. The differentiation between the rationality, connected with relationships between the end and the means and that connected with level of substantiating the choice of ends is introduced, laying stress on the diversity between matters of fact and values. In connection with the analysis of purpose and value rationality are treated which within the framework of disciplinary approaches need a philosophical corrective. In the end of these reflections the rationality of collective mass action is discussed.

Klasickým problémom nielen filozofie, ale aj diferencovanej sféry sociálneho poznania, je fenomén racionality. Racionalita sa tematizuje v rozličných kontextoch a súvislostiach, ktoré sa sice navzájom líšia východiskom a zameraním, ale ktorých spoločným menovateľom je predstava o racionalite v zmysle *conditio humana*.¹ Uvažovanie o racionalite sa hojne pestuje najmä v oblasti metavedeckých reflexíí, lebo rozum vedy sa snaží odhaliť predpoklady, možnosti a obmedzenia svojej činnosti. V tejto súvislosti sú po ruke doklady o chápaní racionality jednak v zmysle filozofie princípov (tradičné podoby racionalizmu), jednak v zmysle filozofie skúmania (kritický racionalizmus K. Poperra alebo G. Bachelardov aplikovaný neoracionalizmus).²

Ak sa obmedzíme len na filozofiu, sociológiu a psychológiu, nemožno nevidieť rozmanitosť interpretácií racionality: vo filozofii sa racionalny chápe spravidla ako diskurzívny akt myslenia, ako prejav intelektu v opozícii voči vrstve intuitívneho, podvedomého či iracionálneho. V psychológii sa racionalita posudzuje primárne v rovine zorného pola vedomia, s dôrazom na vedomé procesy rozhodovania, kým v sociológii ide najčastejšie o racionalitu ako vlastnosť konania alebo správania, pričom za racionalné sa pokladá konanie, ktoré akceptuje preferencie danej sociálnej skupiny, resp. kultúry.

V danom kontexte abstrahujeme od rôznych sémantických odtienkov termínu racionalita a zameriame pozornosť výlučne na pojem racionalného konania. Nepôjde nám teda ani o substancionálnu racionalitu

¹ V tejto súvislosti možno odkázať napr. na A. Gehlena a M. Webera.

² Zaujímavá interpretácia kritického racionalizmu (8).

v intenciách Hegelovej alebo Humboldtovej filozofie dejín, pripisujúcej vedomé ciele historickému pohybu ako celku a interpretujúcej ľudskú praxis len ako výraz či nástroj realizácie buď imanentných alebo transcendentných zámerov rozumu — substancie historického diania.³ Nechceme pritom upierať podnetnosť aj takého prístupu k racionalite, ale nazdávame sa, že pre skúmanie faktického priebehu konania je tento prístup neproduktívny, lebo sa vymyká možnosti empirického overovania.

So zreteľom na problematiku miesta a funkcie vedomia v determinácii ľudskej činnosti, tak individuálnej ako aj kolektívnej, ktorými sa spoločenský organizmus reprodukuje, pokladáme za jednu z úloh vedomia racionalizáciu sociálnych procesov a štruktúr, tak na mikro ako aj makroúrovni. Z tohto pohľadu je zrejmá spojitosť medzi účinnosťou vedomia a racionálnosťou konania.

Akcentujúc rozlíšenie medzi spontánnymi a systematizovanými útvarami spoločenského vedomia budeme o racionalite uvažovať v súvisе s reflexívnymi podobami vedomia: analýza rationality na úrovni „životných ideológií“ (Bachtin), spontánneho vedomia by sa totiž nezaobišla bez preskúmania prírodnno-genetických predpokladov rationality (účelnosť biotických systémov, korekcie pomocou spätej väzby atď.), čo presahuje náš cieľ.

Sférou reflexívneho, systematizovaného vedomia rozumieme mnohoraké objektivizácie vedomia subjektu fixované v rozličných znakových sústavách, ktoré sa odlišujú jednak povahou znakov, jednak funkciami, ktoré plnia v produkcií a reprodukcii sociálnej skutočnosti. Vzhľadom na systematizované útvary vedomia fungujúce v komunikatívnej činnosti a vzťahoch vyčleňujeme: 1. účelovú racionalitu späť s manipulačnými aktivitami v najširšom zmysle slova a technologickým vedením; 2. sociálno-komunikatívnu racionalitu, ktorá súvisí s istým typom vzťahov (syntaktických, sémantických, pragmatických) nejakej znakovej sústavy; 3. racionalitu filozofického typu, kde racionalita vystupuje ako synonymum rozumu; racionalitu vedy vyžadujúcu špecifické fundovanie.⁴

Pre naše potreby vystačíme s rozborom účelovej rationality. Pokúsime sa doložiť, že pojem účelovo racionálneho konania možno explikovať buď v rovine vzťahov medzi cieľom a prostriedkom činnosti, alebo v rovine zdôvodňovania jej cieľov: čo viedie k dvom relatívne samostatným pojmom racionálneho konania — k empirickému a normatívnemu. Ak nejaké konanie označíme za racionálne, vyslovujeme a) empirickú hypotézu, ktorá vyžaduje skúsenostné overenie, b) kritické hodnotenie, že priebeh konania bol orientovaný podľa platných noriem. Kritérium rationality odvodené zo závislosti medzi cieľom a prostriedkom a meandro racionality odvodené z výberu a zdôvodnenia vytýčeného cieľa ne-

³ Porovnaj Hegelovu *Fenomenológiu ducha* s Humboldtovými antropologickými prácam (7, s. 34).

⁴ Podrobnejší rozbor (4, s. 105).

možno klásť do jednej roviny, hoci na jedno a to isté konanie možno zároveň vztiahnuť obidve kritériá.

Racionalita konania či správania je modalitou činnosti, ktorá, pokiaľ máme na mysli vzťah medzi prostriedkom a cieľom, splýva s účinnosťou, účelnosťou konania. Účinné je konanie, ktorého účinkom (výsledkom) je zamýšľaný cieľ. Racionálnosť činnosti subjektu je pragmatická hodnota, ktorá z hľadiska svojho ontického určenia nie je empiricko-psychologickou vlastnosťou, hoci o nej v prirodzenom jazyku tak vypovedáme, ale vziahom. Z toho, že istý cieľ možno realizovať spravidla viacerými alternatívnymi prostriedkami, plynie, že racionálita konania je stupňovateľnou hodnotou, a teda konanie vzhľadom na uplatnené prostriedky a stratégii pri uskutočňovaní zámeru môže byť racionálne v rozličnom stupni.

Protikladom racionálne-účelového konania je neúčelná činnosť, ktorá zahrnuje tak protiúčinné skutky (subjekt postupuje tak, že svojím postupom marí možnosť dosiahnuť stanovený cieľ, napr. má nekonzistentný plán činnosti), ako aj neúčinné činy (pôvodca konania vyvíja aktivity, ktoré sú vzhľadom na možnosť uskutočnenia sledovaného cieľa neutrálne) (2, s. 79—98).

Z naznačeného vysvitá, že pojem účelovo-racionálneho konania je relatívny a vždy sa vziahuje na fakt, ktorý je zamýšľaný pôvodcom činnosti ako cieľ. Potom ale platí, že jedno a to isté konanie je racionálne vzhľadom na jeden a neracionálne vzhľadom na iný cieľ. Vychádzajúc z elementárneho zistenia, že výber primeraných, efektívnych prostriedkov a adekvátnych stratégí umožňujúcich dosiahnuť vytýčené ciele predpokladá informácie o podmienkach a priebehu činnosti, treba ešte v intencích praxológie rozlíšiť medzi vecným a metodologickým významom „racionálneho konania“. Podľa T. Kotarbiňského „čím lepšie je činnosť prispôsobená okolnostiam a vôbec k všetkému, čo sa konštatuje v pravdivom súde, tým je racionálnejšou“ (2, s. 93—94). Naproti tomu postupovať racionálne v metodologickom zmysle značí „... počínať si na základe návodu, integrujúceho získané vedomosti, ktoré reprezentujú súbor informácií, ktorým subjekt — akceptujúc spôsob ich zdôvodnenia — pripisuje pravdepodobnosť postačujúcu na to, aby postupoval tak, akoby boli pravdivé“ (2, s. 93).

Z odlišnosti medzi vecnou a metodologickou racionalistou je pochopiteľné, že ľudia súce môžu konať metodologicky racionálne, ale ich počinanie a priebeh činnosti sa ukážu ex post ako neracionálne. Hranice medzi metodologickou a vecnou racionalistou nie sú však absolútne, ale historicky premenlivé a pohyblivé. Z tejto perspektívy by nebolo nezaujímavé posúdiť vzťahy medzi mágiou a technikou.

Vzhľadom na racionalistu tvoria zdravý rozum a vedecké poznanie personálnu úniu, lebo tak jedno, ako druhé posudzuje racionálnosť konania v rovine pomeru medzi cieľom a prostriedkom a v spojitosti so zvažovaním adekvátnych prostriedkov a stratégí vedúcich k danému

cieľu. Vec racionality sa však načrtnutou charakteristikou nestáva prie-hľadnejšou a môžeme ju nanovo problematizovať otázkou; aké aspekty obsahuje princíp racionálneho konania v podobe, ako sme ho predtým načrtli. Ide o aspekty späť: 1. s postihovaním cieľov a identifikovaním prostriedkov; 2. so sprostredkovaním, determináciou výberu cieľov, ich atraktívnosťou; 3. s odhadom pravdepodobnosti dosiahnutelnosti cieľa pri použití zvoleného prostriedku a postupu; 4. s otázkou, ako sú integrované informácie potrebné pre kalkulácie možností dosiahnuť daný cieľ [5].

Aké sú nevyhnutné a postačujúce kritériá racionálneho rozhodovania? Odpovede na túto otázkou formulujú koncepcie racionálneho konania, pričom vychádzajú z analýz pojmov subjektívneho úžitku, subjektívnej pravdepodobnosti a informačnej bázy.⁵ Všetky predkladané teórie sú orientované na konštituovanie kritérií racionálneho rozhodovania pre tri situácie: 1. rozhodovanie s istotou; 2. rozhodovanie s rizikom; 3. rozhodovanie s neurčitosťou. Pre všetky modely je príznačné, že pracujú na takej úrovni idealizácie a abstrakcie, ktorá je veľmi vzdialená od každodenných rozhodovacích procedúr a komplexných situácií, v ktorých sa subjekt ocitá, hoci sú aplikovateľné v sfére strategického plánovania, ktoré vyžaduje: 1. údaje o subjektívnej hodnotovosti, ktorú subjekt pripisuje výsledku činnosti; 2. údaj o tom, že pôvodca činnosti si počína so zreteľom na podmienky, v ktorých konanie prebieha. Mnohé z navrhnutých a uplatňovaných kritérií racionálneho rozhodovania pre jednotlivé situácie sú adekvátne len za striktne vymedzených predpokladov a vzájomne sa vylučujú. Napr. ak zvažujeme racionálnosť rozhodovania v situácii, keď agens činnosti pozná všetky podmienky konania, výsledky a účinky svojho postupu — rozhodovanie s istotou — ani vtedy nemožno konštituovať jediné, univerzálné záväzné meradlo, lebo subjekt môže v daných okolnostiach uplatniť buď pravidlo maximax alebo pravidlo minimin.⁶

Obraz o racionalite by teda bol veľmi hmlistý, ak by sme sa nepozastavili nad podmienkami racionálneho rozhodnutia, lebo práve tento mlčky akceptovaný predpoklad intervenuje v metodologických úvahách na margo/intencionálnych schém explanácie v sociálnom a historickom poznaní (praktický sylogizmus). V tomto zmysle je pojem racionálneho konania vysvetlujúcim pojmom, pričom sa predpokladá, že konanie alebo správanie rezultuje z racionálneho rozhodnutia.

Ak pri výskume racionálneho rozhodovania sa berie za základ väzba cieľov na prostriedky, potom podmienkou racionálneho rozhodnutia je akceptovanie určitej preferencie a premís. Zaujímavou a zrejme základnejšou otázkou je však sondovanie, či je opodstatnené pripisovať racionálnosť samým cieľom a preferencií? Kým v prvom prípade máme do

⁵ Explanáciu týchto pojmov [3].

⁶ Vysvetlenie podstaty týchto pravidiel [3, s. 419].

činenia s momentom, či agens konania zvolil najlepšiu z mysliteľných možných alternatív, ktoré zvážil vzhľadom na danú situáciu, v druhom prípade sledujeme skôr spôsob zdôvodňovania presvedčení, ktoré pôvodcu činnosti viedli k danému rozhodnutiu, čo sú diametrálnie odlišné veci. Už bežná, každodenná skúsenosť, neraz neprávom zaznávaná, signali zuje, že voľba najoptimálnejšej, najlepšej alternatívy vonkoncom nie je triviálnou záležitosťou, ba čo viac, možno vystopovať prípady, keď subjekt napriek tomu, že vie o najlepšej možnosti, rozhodne sa v príkrom rozpore s ňou. Nazdávam sa, že na úrovni medzi cieľom a prostriedkom je racionálnosť zlučiteľná s rozličnými aj nesúrodými motívmi oscilujúcimi medzi krajnými póldmi kladných a záporných hodnôt.

Fakt, že proces rozhodovania vyžaduje nejakú množinu informácií, žiada v každom prípade brať do úvahy otázku, aké množstvo informácií je nevyhnutné a postačujúce pre rozhodnutie. Reálne situácie, v ktorých prebieha proces rozhodovania, sú však do tej miery komplexné, že ani vtedy, ak poznáme možné alternatívy a pravdepodobnosť realizácie cieľov pri voľbe istej stratégie, nemožno kalkulovať so všetkými šancami, napr. vzhľadom na obmedzenosť času, ktorý má subjekt k dispozícii. Presvedčivým a názorným príkladom, ktorý dokladá túto skutočnosť, je šach.

Všetky koncepcie racionálneho rozhodovania budujú na premise povýšenej priamo na nezávislú axiómu, že správanie a konanie subjektu je racionálne apriori a z tohto pohľadu koncipujú potom návody, aké sú myšlienkové prefabrikáty, ktoré predpisujú, čo máme robiť, aby sme sa správali a postupovali racionálne. Visí tu pritom chúlostivý otáznik, či je vôbec možné stanoviť všeobecne platné kritériá racionality konania pre jednotlivé situácie, keďže ich rozmanitosť a variabilita, tak horizontálna, ako aj vertikálna, je práve taká mnohotvárná ako varieta ľudskej činnosti.

Z inej strany odkazuje k racionalite problematika zdôvodňovania, prečo postupujeme práve daným spôsobom, odkiaľ sa berú naše presvedčenia, ktoré nás vedú k istým rozhodnutiam. So zreteľom na túto otázku treba zvážiť: 1. aké je optimálne množstvo informácií nevyhnutných pre sformovanie presvedčenia; 2. ako sa presvedčenie utvára. Už letmý pohľad na prvú z nadhodených otázok spochybňuje hyperbolizáciu racionality formulovanú v modeloch teórie rozhodovania, lebo v situácii, ktorá je svojou povahou pre subjekt nová a neobvyklá, je nútenej rozhodnúť sa bez uplatnenia racionálne odôvodneného kritéria výberu alternatív. Navyše, ani vtedy, ak vieme, ktorá stratégia alebo alternatíva je v rámci uplatnenej škály hodnotenia najoptimálnejšia, nie je zriedkavostou, že agens konania sa uspokojuje s dobrou alternatívou namiesto najlepšej, čo neladí s kritériami akcentovanými v racionálnych koncepciách rozhodovania (činnosti).

Vcelku možno povedať, že racionálnosť našich mienok, vier a presvedčení je limitovaná jednak v smere reflektovania dostatočne silných

dôvodov pre ich uznanie, jednak v smere akceptovania týchto dôvodov ako bezprostrednej príčiny ich uznania. Bez toho, že by sme chceli vec zláhčovať, nazdávame sa, že racionálnosť presvedčení je nerozlučne spätá a de facto závisí od spôsobov ich formovania a upevňovania.

Pokial ide o racionalitu preferencie ako usporiadajúcej relácie, treba ju posudzovať buď vzhľadom na spôsoby jej konštituovania, alebo so zreteľom na využitie normatívnych sústav predpisujúcich, čo je správne a žiadúce.

Vynára sa, prirodzene, otázka, ako sa stanovuje racionálnosť hromadného, kolektívneho konania či správania, či možno uplatniť meradlá aplikované pri individuálnej činosti. Kolektívny subjekt je vždy konkrétny štrukturovanou celostnosťou, ktorej výslednú podobu podmieňujú vzťahy súčinnosti a kooperácie (pozitívnej alebo negatívnej).

Kolektívne konanie predpokladá spoločný cieľ, integrujúci parciálne a neraz heterogénne ciele jednotlivcov, ktorých koordinovaná činnosť je výslednicou akceptovania stratégie smerujúcej k realizácii cieľa kolektívnej akcie. Prirodzene, hromadné, kolektívne konanie možno klasifikovať podľa rozličných hľadísk (podľa povahy subjektu, miery jeho organizácie, objektu činnosti, funkcie, ktorú plní v reprodukcií spoločenského života a pod.). Pre posúdenie rationality je výhodná typológia akcentujúca časové závislosti medzi jednotlivými činnosťami, ktorých výsledkom je zložené, kolektívne konanie. V tomto zmysle je účelné praxologické rozlíšenie medzi súhrou, sledom a zhľukom. Kolektívne konanie je súhrou, ak jednotlivé činnosti prebiehajú v rovnakom časovom intervale. Za sled pokladáme zložené konanie, v ktorom jednotlivé akcie nadväzujú na seba a sú podriadené spoločnému cieľu. Sled súhier zase tvorí zhľuk.)

V našom kontexte treba poznamenať, že niektorí autori, napr. Le Bon upierajú racionálnosť akémukoľvek kolektívneho prejavu. Posúdenie racionálnosti kolektívnej činnosti predpokladá vysvetlenie mechanizmu kolektívneho stanovovania cieľov v nadväznosti na otázky späté s výberom, motivovaním a determináciou činnosti prostredníctvom normatívnych sústav, rozbor a objasnenie pravidiel konsensu (explikácia vzťahov medzi kolektívnym spoločným cielom a zámermi individuál, ich vzájomné zosúladenie), objasnenie podstaty a povahy pravidiel kooperácie (koordinácia a štrukturovanie jednotlivých akcií, ktoré konštituujú kolektívnu činnosť).

Hodnotenie racionálnosti kolektívneho konania sa komplikuje aj tým, že napr. pravidlá zakladajúce konsensus budú rôzne v závislosti od sféry svojho pôsobenia. Inými pravidlami súhlasu budú reglementované kolektívne aktivity v nadstavbovej sfére a inými sú usmerňované pravidlá činnosti v sfére spoločenskej základnej.

Prostredníctvom pravidiel konsensu a kooperácie stanoví sa kolektívne akceptovateľné optimum výsledkov činnosti a ich hodnotovosti. Hodnota zamýšľaného kolektívneho cieľa môže byť potom napr. výrazom

princípu väčšiny alebo princípm agregácie individuálneho prospechu, ktoré sú potom mierou a meradlom racionality kolektívnej činnosti. V týchto intenciách sa uberajú utilitaristické koncepcie etiky a individualistico-racionalistické teórie demokracie. Pravda, treba spomenúť, že takmer všetky pravidlá konsensu mlčky predpokladajú porovnatelnosť individuálnych predstáv o prospechu a úžitku hodnotovosti výsledku konania, čo však v rovine empírie nemožno realizovať.

Mechanizmus sociálneho výberu nasvedčuje, že normatívna regulácia sa uplatňuje v celom priebehu konania, nielen pri výbere a determinácii cieľov, a realizuje sa prostredníctvom celostného systému noriem, ktoré riadia, orientujú a sankcionujú priestor konania. Konštituovanie noriem konsensu a kooperácie umožňuje ľuďom brániť sa pred pôsobením náhodných, nezvládnutých, živelných faktorov, intervenujúcich pri reprodukcii sociálneho života.

Nazdávame sa, že pokiaľ ide o technologické, manipulačné formy kolektívneho konania, nemožno sformulovať v rovine vzťahov medzi cieľom a prostriedkom nejaké apriórne kritérium racionality, lebo žiadne z pravidiel sociálneho výberu, vždy motivované istým záujmom, nevyhovuje súčasne všetkým fundamentálnym postulátom zakotveným v normatívnych sústavách. Napr. k základným premisám sociálneho výberu patrí tranzitívnosť kolektívneho posúdenia hodnotovosti výsledku činnosti (jeho užitočnosť, resp. škodlivosť), ktorá bude v protiklade k pravidlu späťemu s princípom väčšiny.

V závislosti od toho, aké maximy uplatňuje a akceptuje kolektívny subjekt, plynú rôzne varianty strategického postupu pre jednotlivých členov. Skúmanie vlastností kolektívneho hodnotenia vyjadrené v uplatňovaní istého pravidla kooperácie a konsensu odhaľuje protirečivosť noriem, ich historickú podmienenosť a kultúrnu zakotvenosť.

Racionalitu kolektívnej činnosti možno skúmať aj so zreteľom na utváranie, štrukturovanosť a organizáciu pôvodcu činnosti, čo spadá do kompetencie teórie riadenia a organizácie. Pod organizáciou rozumieme koordináciu činností individuálne integrovaných do podoby kolektívneho subjektu, diferencovaného deľbou funkcií, vymedzenou kompetenciou právomoci a mierou zodpovednosti za prijaté rozhodnutie. Problém racionálnej organizácie je najmä otázkou efektívnej koordinácie izolovaných funkcií a činností, ktoré ústia do najoptimálnejšej hromadnej kolektívnej akcie. V racionálne konštituovanej organizácii musia byť stanovené pravidlá predpisujúce spôsoby a postupy pre jednotlivé posty; musí existovať tok informácií medzi nositeľmi parciálnych akcií a funkcií, musí byť zabezpečený plynulý prísun a vyhodnocovanie informácií o podmienkach kolektívnej činnosti, mechanizmom späťnej väzby fungujúca korekcia kolektívnej činnosti podľa porovnania výsledku so zamýšľaným cieľom.

V tejto súvislosti treba podčiarknuť, že najmä komunikatívne väzby a efektívnosť ich fungovania je zložitou, ale pre efektívne, racionálne

riadenie sociálnych procesov životne dôležitou otázkou. Nerešpektovanie kritérií optimalizácie komunikačnej štruktúry ustanovizne vedie k fakticky neúčinným organizáciám, ktoré prestávajú plniť svoje funkcie, čo opodstatnene spochybňuje ich racionálnosť.

Kedže vedomie nie je prístupné bezprostrednej analýze, ale „poddáva sa“ len prístupu, ktorý akcentuje jeho produkciu a reprodukciu v konaní a správaní, v spoločenských vzťahoch a v mnohorakých podobách objektivizácie, treba, pokiaľ chceme stanoviť kritéria racionality správania a konania, klasifikovať rozličné činnostné prejavy individuálneho aj kolektívneho subjektu. Na tomto pozadí by potom azda lepšie vynikla skutočnosť, že kritériá racionálneho konania tak individuálneho, ako aj kolektívneho nemožno formulovať ad hoc a už vonkoncom nie s nárokmi na absolútну platnosť.

Nebolo vecou štúdie podať obšírny dejinno-filozofický exkurz, a navyše, ani si nenárokovala predstavieť systematický a úplný výklad všetkých stránok problematiky racionálneho konania. V našich úvahach sme si všimli len tie momenty problému, pri riešení ktorých špeciálne vedy nemôžu dublovať filozofiu. Práve filozofia by mala, v neposlednom rade, zrovnovážniť jednostrannosti parciálnych prístupov v otázke kritérií racionálneho konania a prekonať redukciu princípu racionálneho rozhodovania do absurdnosti. Je najvlastnejšou úlohou filozofie, aby s využitím podnetov z disciplín tematizujúcich otázku racionálnosti konania, podčiarkla dvojpohľadovosť prístupu k racionalite činnosti podmieneného súvislostami, ale aj odlišnosťami medzi hodnotami a faktmi. Rešpektovanie tejto delimitácie, nie však v zmysle novokantovskej diskrepancie medzi svetom faktických závislostí a svetom hodnôt, nás viedlo k rozlíšeniu racionality na úrovni medzi vzťahom ciel—prostriedok a racionálitou v rovine zdôvodnenia ciela. Domnievame sa, že týmto smerom by sa problematika racionálneho konania mohla prehliobiť o nové dimenzie.

LITERATÚRA

1. FØLESDAL, D. — WALLØL, L. — ELSTER, J.: *Rationale Argumentation*. Berlin — New York 1988.
2. KOTARBIŃSKI, T.: *Praxelogie*. Praha 1972.
3. MEGGLE, G.: Grundbegriffe der rationalen Handlungstheorie. In: *Analytische Handlungstheorie*. Bd. I. Frankfurt 1985.
4. PARACHONSKIJ, B. A.: Formy racionálnosti i kommunikativnyje otноšenija v kultury. In: *Dokazatelstvo i ponimanije*. Kijev 1986.
5. SCHLAGENHAUF, K.: Zur Frage des Rationalitätskalküls in der Handlungs — und Entscheidungstheorien. In: *Handlungstheorien interdisziplinär*. Bd. 3. Zweiter Halbband. München 1984.
6. STACHOWIAK, H.: Über Gruppenrationalität. In: *Handlungstheorien interdisziplinär*. Bd. 4. München 1977.
7. HUMBOLDT, A.: *Jazyk i filosofija kultury*. Moskva 1985.
8. WEINHEIMER, H.: *Rationalität und Begründung*. Bonn 1986.

ПРИНЦИП РАЦИОНАЛЬНОСТИ И КРИТЕРИИ РАЦИОНАЛЬНОГО ДЕЙСТВИЯ

Татьяна Седова

В статье анализируется проблематика критериев рационального действия. Используя некоторые идеи теории эффективного действия, делаются различия между рациональностью действия в методологическом и вещественном смыслах слова. Делая ударение на отличии между фактами и ценностями, вводится различие между рациональностью, связанной с отношениями между целью и средством, и рациональностью, связанной с уровнем обоснования выбора целей. В связи с анализом целесообразной и ценностной рациональности рассматриваются те аспекты действия, которые в рамках специальнонаучных подходов требуют философской коррекции.

В заключении предложенных размышлений акцентируется рациональность колективной массовой деятельности.

PRINZIP DER RATIONALITÄT UND KRITERIEN DER RATIONALEN HANDLUNGSWEISE

Tatjana Sedová

Unter Berücksichtigung von Anregungen aus der Theorie der effizienten Handlung wird zwischen Handlungsrationale in methodologischem und sachlichem Wortsinne unterschieden. Unter Hinweis auf Differenzen zwischen Tatsachen und Werten wird zwischen Ziel-Mittel-Rationalität und Rationalität, die mit der Auswahl von Zielen zusammenhängt, unterschieden. In Anknüpfung an Analysen der Zweck- und Wertrationalität werden Aspekte der Handlung thematisiert, die im Rahmen einzelwissenschaftlicher Forschungen einer philosophischen Korrektur bedürfen.

Abschliessend wird die Rationalität kollektiver Tätigkeit thematisiert.